

ЗАҢНАМАЛЫҚ ЛИНГВИСТИКАНЫҢ ЗЕРТТЕУ НЫСАНДАРЫ

Демократиялық құқықтық мемлекет орнатуға ұмтылған бұрынғы Кеңестер Одағы құрамындағы республикалар тәуелсіздік алған соң заңдар мен заңнамалық құрылымды жетілдіруді қолға ала бастады. Осы қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктерден келіп, заңдардың тілін әрбір ұлттық әдеби тілде жетілдіру қажеттігі туындады. Бұл қажеттіліктен лингвистика ғылымында заңнамалық лингвистика саласы пайда болды. Заңнамалық лингвистика ХХІ ғасырдың басында орыс тілі білімінде қалыптасып дами бастады. Ғылым саласының туып, қалыптасуына А. Н. Баранов, Н. Д. Голев, П. А. Катышев, Т. В. Чернышев, К. И. Бринев сынды орыс лингвисттері өз үлестерін қосып келеді.

Заңнамалық лингвистика саласы — қазақ тіл білімінде әлі де қарастырыла қоймаған өзекті мәселе. Көкейкесті сауалдарды қарастыру үшін заңнамалық лингвистиканың анықтамасын, нысанын, субъектісін және түрлерін айқындап алу қажет. Ғылым Н. Д. Голев заңнамалық лингвистика – тіл мен заң ғылымдарының түйіскен тұсында пайда болған қолданбалы лингвистиканың саласы, тіл мен заң 3 түрлі қарым-қатынаста екенін айтады. Олар:

- 1) тіл — заңнамалық ережелер мен тәртіптердің нысаны;
- 2) сот мәжілісіндегі даулы мәтіндер тіл білімінің зерттеу нысаны;
- 3) сөз бен сөйлеу үрдісіне лингвистикалық сараптама жасау.

Лингвистикалық сараптаманың зерттеу нысаны — белгілі бір тілдік сөйлеудің деңгейі (сөз, сөз тіркесі, сөйлем, абзац, мәтін), субъектісі — басқа әдіс-тәсілдермен айқындау мүмкін емес мәліметтерді тілдің, тіл маманының көмегімен алу деген сөз.

Лингвистикалық сараптама заңнаманың қылмыстық іс, азаматтық-құқықтық және әкімшілік тәртіпсіздік секілді негізгі салаларымен тікелей де тығыз байланысты. Лингвистикалық сараптама жасау барысында сарапшы лингвисттің құзіретіне:

- 1) адамдар мен азаматтарға тіл тигізу;
- 2) жала жабу, өсек-аян, масқаралайтын мәліметтер тарату;
- 3) қоқан-лоққы, қорқыту;
- 4) ұлт, дін аралық, әлеуметтік араздықтар мен экстремистік әрекеттерге үндеу тілдік мазмұн тұрғысында баға беру жатады.

Сарапшының лингвистикалық сараптамасының бірнеше мақсаты бар. Олар:

- 1) сарапшыға сот қойған сауалға байланысты ақиқат немесе жалған деген тиянақты түйін, мүмкін не мүмкін емес деген оң не теріс қорытынды жасау;
- 2) ақиқат не жалған мәліметтерге тілдік тұрғыда берілген кәсіби оң не теріс баға сот үдерісіне дәлелдеме болу.

Мәселен, бір адам екінші адамды «маймыл» деп балағаттаса немесе біреуге біреу жасамаған жамандығын жасау деп жала жапса, әлде өз дініндегі адамдарды өзге дін иелеріне қарсы жауласуға үндесе, шақырса, олардың мазмұнына сот сараптамасының лингвистикалық сараптамасын жасауға тура келеді.

Лингвистикалық сараптаманың басқа сот сараптамалары секілді 8 түрі бар. Олар:

- 1) жеке сараптама – бір сарапшының қатысуымен жасалуы;
- 2) комиссиялық сараптама – екі немесе одан да көп сарапшылардың бір мамандық негізінде қатысуымен жасалуы;
- 3) негізгі сараптама – сарапшылық қорытындылар жағдайының бастамасы;
- 4) қосымша сараптама – негізгі сараптама қорытындысында айқын емес сауалдар туындағанда тағайындалатын сараптама;
- 5) бастапқы сараптама – мазмұнында қарама-қайшылықтар белгілері жоқ сараптама;
- 6) қайталама сараптама – бастапқы сараптамада күдікті қарама-қайшылықтар болғанда, сарапшының хабардарлығы күмәнді мәліметтерді тексеру;
- 7) бір текті сараптама – сараптаманың бір ғылым саласында қарастырылуы;
- 8) кешенді сараптама – ең кемінде екі ғылым саласы зерделейтін сараптама түрі.

Лингвистикалық сараптама — заңдық маңызы бар мәліметтерді нақтылау мақсатында өкілетті тұлға немесе орган тағайындайтын лингвистикалық зерттеудің бір түрі. Лингвистикалық сараптама — процессуалдық-заңдық аспектіде құқықтың тиесілі процессуалдық салаларымен (Қазақстан Республикасының ӘҚК, Қазақстан Республикасының ҚК, Қазақстан Республикасының ӘПК) реттелетін қызметтің түрі. Демек, сараптама — дәлелдік информация алудың тәсілі немесе құралы, сараптама дәлелдік ақпаратты басқа жолдармен (тәсілдермен) алу мүмкін болмаған жағдайда тағайындалады. Лингвистикалық сараптама міндетті емес сараптамалық зерттеудің түріне жатады. Лингвистикалық сараптама қорытындысының заңдық күшіне, әлеуетіне тергеуші, сот органдары процессуалдық істің басқа дәлелдемелерімен салыстыра отырып баға береді. Лингвистикалық сараптама — лингвистикалық аспектіде айтылған сөздің объектіге (объектілерге) қатысты алғанда шын/жалған немесе мүмкін/мүмкін емес екендігін сипаттайтын объектілерді зерттеудің түрі. Бұл тұрғыдан келгенде, лингвистикалық сараптама өндірісі тіл теориясында осы уақытқа дейін қалыптасқан лингвистикалық нысандарды зерттеудің тіл біліміндегі әдістемелерін негізге алады.

Түйіндей келгенде, заңнамалық лингвистиканың лингвистикалық сараптамасын қазақ тіл білімінің арнайы нысаны етіп қарастыру — лингвистикамыздың алдында тұрған келелі мақсат-міндеттердің бірі.